

א. 3. מהם גבולות החברות?

מקורות בחירת החובה בפרק זה הם:

1. שניים מבין המקורות הבאים: הרב חיים דוד הלוי, הרב אלישע אבינר, הרב עובדיה יוסף, הרב אליעזר מלמד

פתיחה:

הלם, אלם, זו היתה תגובתך הראשונה לבקשת חברך הטוב שלא לציית להוראת החוק. ומה עכשיו – נאמנות לחבר או נאמנות לחוק? חברות או צייתנות? כולנו מצויים בדילמות שונות ביחס לחברנו ולמסגרות של החיים. האם לעבור על החוק בשביל חברים? ומה אם מדובר לא בחוק אלא בהלכה, היתכן לעבור על צו ה' בגלל החברות? אך כל כך קשה להתעלם מהחברות! האם להלשין על חבר חוטא, או שמא בכך אחטא בלשון הרע? בשלב זה נתבונן בהיבטים ההלכתיים השונים של דילמות אלו ונדון ביישומם המורכב בחיינו. ננסה לסרטט את גבולות החברות ואת גבולות המחויבות לחברנו.

הרב חיים דוד הלוי, שו"ת מקור חיים כרך א' שאלה עא עמוד ריט

שאלה: בתוך כתלי בית ספרנו מתחולל מזה זמן ניכר ויכוח סוער בין קבוצות תלמידים, אשר גררו אחריהם ויכוח גם בין קבוצות מורים. עד עכשיו היה הויכוח אקדמי בלבד, אך יש מקום לחשוש שעלול הוא לגרום לתוצאות לא נעימות ביותר. הויכוח נסוב על השאלה, מהו גדר איסור הלשנה. אם תלמיד ראה את חברו, או מורה ראה את חברו עובר עבירה מוסרית או דתית, האם מותר לו לספר זאת למנהל בית-הספר או למפקח. האם זה בגדר הלשנה האסורה, או שכיון שיתכן ויחזרו בתשובה אחרי שיתרו בהם אין זה אסור. יש בינינו האומרים שבכגון זה מצוה להלשין ולפרסם ברבים עד שיחזרו בתשובה או יגורש מבית-הספר, ואדברא רצוי לעודד הלשנה מעין זאת (זה מזכיר לי קצת את המשטר בברית המוצעות), ויש הטוענים שגם הלשנה למטרה זאת, אסורה בהחלט, ובכלל אין הלשנה שמותרת. זהו ציר הויכוח, נא להורות לנו הלכה ברורה בנידון.

תשובה: הלשנה ללא כל הבדל מי על מי, אסורה בהחלט. ורבותינו החמירו מאד בדבר, וכך אמרו במסכת דרך ארץ זוטא א' "אל תלשין על חבירך שכל המלשין על חבירו אין לו רפואה". עוד אמרו בפרקי דר"א (נ"ג) "כל המלשין אדם בסתר אין לו חלק לעולם הבא". ועוד אמרו (בבמ"ד א' 151) "כל המלשין על חבירו לשון הרע מיתתו באסכרא". הרי ברור שההלשנה (היא לשון הרע) אסורה בהחלט.

... ברור איפוא שאין לספר על מעשה-איסור של שום אדם, כיון שאין שני עדים, והרי ברור שהוא יכחיש הכל, ונמצא שיש כאן הוצאת שם רע בלבד. ומתוך הסוגיא הנ"ל נפסקה הלכה בשו"ע: "ועד אחד לא יעיד אלא בדבר ממון שמביא לידי שבועה, או לאפרושי מאיסורא (ר"ל שע"י דבריו ימנע אחרים מלהיכשל

בדבר איסור, כגון שמספר על קצב שמאכיל טריפות), אבל אם כבר נעשה האיסור לא יעיד שאינו אלא כמוציא שם רע על חבריו (חושן משפט, הלכות עדות סימן כ"ח סעיף א').

אלא שבהמשך אותה סוגיא נאמר עוד: ומותר לשנאו שנאמר ... רב נחמן אמר מצוה לשונאו שנאמר "יראת ה' שונאי רע". שאל רב אחא את רב אשי, האם מותר לספר לרבו כדי שישנאהו, אמר לו – אם יודע בעצמו שנאמן הוא על רבו כשנים – יספר לו, ואם לא – אל יספר לו (פסחים קיג:). מכאן אנו למדים סוג הלשנה שלכאורה מותר. ועל טעם היתר הלשנה זאת כתב המאירי: "ואף על פי שאין ראוי להעיד בו, מותר לשונאו ולהשניאו למי שסמוך על דבריו ומאמין בו" (פסחים שם). נמצא היתר הלשנה קיים במקרה אחד בלבד, לספר לרבו א יודע שמאמין בו כמו לשנים, והמטרה כדי להשניאו עליו כדין עבריין.

אלא שה"חפץ חיים" (כלל ד' בבאר מים חיים אות ל"ב) הגביל היתר זה בחמישה תנאים:

1. שיראה המעשה בעיניו דוקא.
2. שהאיסור מפורסם בכל ישראל.
3. שלא יגזים במאומה.
4. שיכוון לתועלת שיתרחקו בני אדם ממנו עד שישוב בתשובה.
5. שלא יגנהו בצינעא, ויחניף לו בפניו.

בכל הנ"ל יכול לעמוד אדם ירא ה' בכל לבו ונפשו. ולכן לא זו בלבד שאין לעודד תופעה זאת של הלשנה, אלא שחובה להתנגד לה בתוקף רב, ורק אדם שהגיע למעלה גדולה של "וכל מעשיך יהיו לשם שמים" רשאי הוא להשתמש בהיתר הנ"ל בשעת צורך גדול.

... אבל אנו, שאיננו בחזקת צדיקים גמורים, ושקרוב לודאי לא יאמינו ל"סיפורים" שלנו, ואין ספק שיש בכך הוצאת שם רע בלבד, מוטב לותר על "מצוה" זאת, ולהקפיד לעומתה ביותר במצות "ואהבת לרעך כמוך", ולנסות להשפיע על חבר שראהו נוהג שלא כשורה, בינו לבין עצמו, והסיכוי גדול יותר שיצליח להחזירו בתשובה, ובלבד שתהיה כוונתו לשם שמים.

הרב אלישע אבינר, אמונת החינוך עמ' 182-186.

שאלה: האם רשאי מחנך לבקש מתלמידיו שיודיעו לו מי מתלמידי הכיתה נהג שלא כשורה, מי הרעיש או התפרע בכיתה?

תשובה: כלל גדול בדינו שאסור לספר לשון הרע בין מתוך יוזמה אישית בין לבקשת הורים או מורים, כפי שכותב **החפץ חיים** (הל' לה"ר כלל א, ה): "אפילו אם אביו או רבו, שמחויב בכבודם ובמוראם שלא לסתור לדבריהם (= שלא לסרב לבקשותיהם), ביקשו ממנו לספר ענין מסוים והוא יודע שבתוך הסיפור הוא יאלץ לספר לשון הרע... אסור לו לשמוע להם". על כן, נדון תחילה האם "הלשנה" מוגדרת כלשון הרע או לא? האם מותר לתלמיד מיוזמתו האישית להלשין על חבריו בפני המחנך?

הגמרא במסכת **ערכין** (ערכין טז ב) מצטטת מדברי רבי יוחנן בן נורי שאמר: "מעיד אני עלי שמים וארץ שהרבה פעמים לקה עקיבא על ידי, שהייתי קובל עליו" ("כשהייתי רואה בו דבר גנאי" רש"י) לפני רבן גמליאל". רבי יוחנן בן נורי היה נוהג מידי פעם "להלשין" על רבי עקיבא בפני רבן גמליאל, הוא היה מדווח לו על "דבר גנאי" שהוא עשה, ורבי עקיבא היה נענש על כך ולוקה.

האם נסיק מכאן שכל הלשנה מותרת? לא. הציטטה הנ"ל לקוחה מסוגיה העוסקת במצות תוכחה. הלשנה מותרת כחלק מקיום מצות תוכחה. אם אין לנו אפשרות להוכיח את העבריין באופן ישיר או אנו מעריכים שהשפעתנו עליו היא מועטה, רשאים אנו לדווח על מעשיו בפני מי שהיכולת בידו להוכיחו בצורה יעילה ולהרחיקו מהחטא. המגמה היא תוכחה ולא "הלשנה" מכוערת במטרה לפגוע בתדמיתו של הזולת. בלשון חז"ל: "תוכחה לשמה". אכן, בסיום דבריו, הוסיף רבי יוחנן בן נורי ואמר: "וכל שכן שהוספתי בו אהבה, לקיים מה שנאמר: הוכח לחכם ויאהבך". כלומר, רבי יוחנן בן נורי לא פעל מתוך שנאה כלפי רבי עקיבא אלא מתוך אהבה עמוקה וידידות נאמנה. יש שגורסים: "וכל שכן שהוסיף בי אהבה". כלומר: בעקבות ההלשנה התחזקה אהבתו של רבי עקיבא לרבי יוחנן בן נורי. רבי עקיבא לא בא בטענות אל רבי יוחנן בן נורי ולא כעס עליו, מפני שהוא הכיר בכוונותיו הטובות והטהורות. הוא הבין שרבי יוחנן בן נורי פעל לטובתו, על כן התחזקה הערכתו כלפיו והעמיקה והידידות ביניהם. "הוכח לחכם ויאהבך".

בהמשך הסוגיה מובא סיפור על חייא בר רב שהתלונן בפני שמואל רבו שרב הונא מציק לו, "מכה אותו וחובט אותו" (רש"י). שמואל נזף ברב הונא, והוא קיבל על עצמו להפסיק להציק לחייא. לאחר שחייא יצא מהחדר, סיפר רב הונא לשמואל את רוע מעלליו של חייא בר רב ("דברים מגונים" רש"י) ומשום כך הוא ייסר אותו במטרה להרחיקו מהעבירה. שאל שמואל את רב הונא, "מדוע לא סיפרת זאת בפניו?", השיב רב הונא שחייא הוא בנו של רב, והוא רצה למנוע בושה יתירה מצאצאי רב. ממעשה זה למדים אנו שמותר לדווח לרב או למחנך על מעלליו של חבר אולם אך ורק מתוך כוונה טהורה של תוכחה - "תוכחה לשמה".

יש שרצו להוכיח ממסכת **סנהדרין** (דף מג ב) שאסור להלשין. מסופר שם שלאחר שה' הודיע ליהושע שאחד מבני ישראל (= עכן) נהנה מחרם יריחו, פנה יהושע לה' ושאל אותו מי חטא? ה' סירב "להלשין" על עכן והשיב ליהושע "וכי דילטור (= מלשין) אני?". **הגר"מ פיינשטיין** (שו"ת אגרו"מ יו"ד ח"ב קג) דחה את ההוכחה מסיפור זה. מותר מן הדין להלשין לצורך תוכחה, אבל כאן היתה אפשרות לגלות את זהותו של העבריין על ידי הטלת גורלות, כפי שמתואר בספר יהושע, לכן נמנע ה' מהלשנה על עכן. למדנו מכאן שאין להיות להוט "לנדב" מידע מסוג זה אפילו במגמה של תוכחה כאשר קיימת דרך אחרת להשיג אותו.

להלכה ולמעשה, הסתפק הגר"מ פיינשטיין האם בימינו מסוגל מישוה להוכיח לשמה. מי יכול להתהדר בכוונות טהורות?! על אחת כמה וכמה, שיש להטיל ספק האם ילדים או נערים מסוגלים להלשין רק מתוך מגמה להוכיח את הזולת ולהיטיב לו. קיים חשש סביר שילדים קטנים, תלמידים או בנים, המתבקשים "להלשין" בפני רבם, לא יפעלו רק מתוך מניעים טהורים של תוכחה לשמה.

גם אם נכריע שמותר לתלמיד להלשין על חברו מיוזמתו האישית, עדיין נותר לנו לברר האם מותר לרב לפנות לתלמידי הכיתה ולבקש מהם להלשין על תלמיד שסרח.

הגר"מ פיינשטיין (שם, וכן יו"ד ח"ד ל) פסק שגם אם מותר מן הדין לתלמיד להלשין על חברו בפני המורה, אסור למורה לפנות לתלמידים בבקשה להלשין על חבריהם. מדוע? מפני שעלולים התלמידים ללמוד מבקשה זו לזלזל באיסורי לשון הרע החמורים. הבקשה עלולה "לשדר" לתלמידים שאיסור לשון הרע הוא איסור קל וניתן להתעלם ממנו בשעת הצורך. בעבר למדנו הלכה דומה: גם כאשר מותר לשקר

מפני השלום, אסור לשתף ילד בשקר מסוג זה כדי שלא להרגילו לשקר. כך, אסור לבקש ממנו להלשין כדי שלא יתרגל לספר לשון הרע.

למעשה, במקרה שלנו, עומד המחנך מול שני שיקולים חינוכיים סותרים. טובתו החינוכית של התלמיד שהפריע מחייבת את מסירת שמו לרבו כדי שרבו יוכל לשוחח איתו ולהורות לו את הדרך המתקנת. לשם כך נאלץ הרב לשתף את תלמידי הכיתה במבצע של "הלשנה". טובתם החינוכית של תלמידי הכיתה היא הפוכה: היא מחייבת להרחיק אותם מכל נגיעה בסיפור לשון הרע, ובכלל זה בהלשנה על חבריהם, כדי שלא ידבק בהם מאומה מאיסור חמור זה. טובת מי מכריעה? הרב פיינשטיין קובע בצורה פסקנית שלא יעלה על הדעת להתיר לרב לבקש מתלמידי הכיתה לעשות מעשה שמזיק להם מבחינה חינוכית, לכן אסור לבקש מהם להלשין על חבר.

יש מקום לשקול האם ישתנה הדין כאשר לא רק טובתו החינוכית של התלמיד שסרח מחייבת את ההלשנה אלא גם טובתם של כל תלמידי הכיתה. לדוגמה: כיצד ראוי לנהוג כאשר תלמיד אחד מפריע לכל חבריו, פוגע ברגשותיהם ומעכיר את האווירה החינוכית בכיתה, וכדומה. טובתם של כל תלמידי הכיתה היא להפסיק את התופעה. האם מותר למחנך לבקש לדעת את זהותו של אותו תלמיד? הסברה נותנת שמותר כיון שההלשנה פועלת לטובת כלל תלמידי הכיתה.

יש שחלקו על הגר"מ פיינשטיין והתירו בכל מקרה את הדבר. הם לא חששו שהילדים יתרגלו לדבר לשון הרע, כיון שההלשנה בפני המחנך מותרת מעיקר הדין. המחנך ידגיש לתלמידיו את חומרת איסור לשון הרע ויסביר להם שההלשנה הותרה במקרה זה בלבד כיון שהיא מטיבה לתלמיד שסרח ועל כן איננה מוגדרת כלשון הרע. אחר הקדמה זו אין כבר חשש לתקלה (הגר"ש הומינר, הגר"מ שטרנבוך "תשובות והנהגות" ח"א תתלט).

נחלקו איפוא רבותינו האם להתיר למחנך לבקש מתלמידיו להלשין על תלמיד שנהג שלא כשורה, אבל ברור לכל הדיעות שאין להרבות בשיטת ה"הלשנה", כפי שהשיב ה' ליהושע: "וכי דילטור אני?!" (סנהדרין מג ב). אין לבסס את החינוך בכיתה על "דילטוריא". ההלשנה עלולה לסכסך בין התלמידים ולהעכיר את האווירה בכיתה.

סיפור יוסף ואחיו הוא דוגמה מצוינת להלשנה שהסתיימה בקרע משפחתי. יוסף הביא "את דיבתם רעה אל אביהם" (בראשית לו ב) לא בכדי להכפיש את אחיו אלא "מאהבתו אותם... כדי שיוכיחם אביהם" (מלבי"ם שם), ובכל אופן נפגעה האחוה בין בני יעקב בצורה קשה. **האברבנאל** (שם) כותב שיוסף הקפיד להביא את דיבתם רעה אל "אביהם" דווקא ולא אל אחרים מפני שכוונתו היתה שיעקב "יירסם וידריכם וירחיקם מהחטא". לא היתה ליוסף שום כוונה להתנשא על אחיו ולהוכיח את עדיפותו עליהם, אלא "היתה ליוסף אהבה אל אחיו ולזה השתדל בתקנתם על ידי אביו, ולא כמנהג הפחותים המקנאים ברשע חבריהם למען ישובחו הם" (אברבנאל). יוסף פעל מתוך מניעים טהורים וחיוניים, מתוך אהבה עמוקה אל אחיו. הוא לא צפה שהתוצאות תהיינה כל כך חמורות מפני שהוא לא היה ער לסיכונים הכרוכים בשימוש בשיטת ההלשנה. הוא לא היה מודע לכוחה ההרסני העלול לפורר עד תום את המרקם החברתי.

וכך כותב הרלב"ג (שם בתועלויות): "אין ראוי לאדם שיספר לאביו כל מה שישמע מהדברים המגונים מבני הבית, כי בזה תתחדש בבית מריבה וקטטה, ויגרום לעצמו ההפסד. הלוא תראה כי יוסף, מפני שהביא דיבת אחיו הרעה אל אביו, שנאו אותו אחיו, עד שכמעט היו ממיתים אותו לולא עזר ה' יתעלה". רבי יוחנן בן נורי, אשר הלשין על רבי עקיבא בפני רבן גמליאל, הדגיש שההלשנה לא קלקלה את יחסי הידידות ביניהם - "וכל שכן שהוסיף בי אהבה, לקיים מה שנאמר: הוכח לחכם ויאהבך" (ערכין טז ב). ההלשנה העמיקה את האהבה ביניהם. זהו יוצא מן הכלל, ולא ללמד על הכלל יצא. לא כל אדם נוהג כרבי עקיבא!

המסקנה היא שהמחנך ישתדל להמעיט ככל האפשר בשימוש בשיטת ההלשנה וימצא דרכים חלופיות כדי להשיג את מבוקשו. הדרכה זו יפה גם כלפי ההורים: אין להפוך את הבית לקן של מלשינים!

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן ס

שאלה: המשתדל להשיג רשיון נהיגה, והוא חולה במחלה סמויה שאינה מתגלית על ידי בדיקת רופא רגילה. האם מותר לרופאו האישי או למי שיודע בבירור על מחלתו, להודיע על כך למשרד הרישוי, למנוע בעדו השגת הרשיון בכדי שלא יגרום לתאונות ואסונות בנהיגתו, או שמא יש בזה איסור משום רכילות ולשון הרע?

תשובה: נאמר בתורה לא תלך רכיל בעמך, וכתב הרמב"ם (בפרק ז' מהלכות עדות הלכה ב'), איזהו רכיל, זה שטוען דברים והולך מזה לזה, ואומר, כך אמר פלוני, או כך וכך שמעתי על פלוני, אף על פי שהוא אמת, הרי זה מחריב את העולם וגדול עונו מנשוא, שגורם להרוג נפשות רבות מישראל, לכך נסמך לו בכתוב: לא תעמוד על דם רעך, צא ולמד ממה שאירע לדואג האדומי. ע"כ.

ומבואר עוד ברמב"ם (שם הלכה ב' וג'), שהמספר בגנות חבירו אף על פי שאומר אמת, הוא בכלל עון לשון הרע, שעליו נאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות, ושקול הוא כנגד שלש העבירות החמורות שבתורה, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים, ואין לו חלק לעולם הבא. למדנו מכאן שעון רכילות ולשון הרע הוא אפילו כשאומר אמת. וכן מבואר בגמרא (בפסחים דף ק"ג ע"ב). וכן כתב רבינו המאירי בחיבור התשובה (מאמר א' פרק ד' עמוד צ"ג). וראה עוד בשאלות דרב אחאי גאון (פרשת וישב סימן ס"ח), ובהעמק שאלה שם, ובשו"ת רבינו יוסף קולון (שורש קפ"ז). ומכל מקום נראה שכל זה הוא באופן שמתכוין רק להשמיץ את חבירו ולבזותו, אבל אם מתכוין לתועלת מסויימת או להרחיק נזק מותר. וראה לזה ממה שכתב הרמב"ם (בפרק א' מהלכות רוצח הלכה יד) וזו לשונו: כל היכול להציל את חבירו ואינו מצילו, עובר על לא תעמוד על דם רעך, לפיכך הרואה את חבירו טובע בים או שלשטים באים עליו, ויכול להצילו, או ששמע שאנשים חושבים עליו רעה וטומנים לו פח, ולא גילה אוזן חבירו להודיעו, הרי זה עובר על מה שנאמר בתורה לא תעמוד על דם רעך. ע"כ. וכן פסקו הטור והשלחן ערוך בחושן משפט (סימן תכ"ו סעיף א').

ולכן בנידון שלנו שהחולה במחלה סמויה, כמו מחלת הנפילה וכיוצא בה, מעלים ממשרד הרישוי את דבר מחלתו, כדי להשיג רשיון נהיגה, ויכול להיות שיקבל התקפת המחלה בשעה שהוא נוהג, ועלול הדבר לגרום אסונות בנפש ח"ו, בודאי שחובה ומצוה להודיע למשרד הרישוי על מחלתו של זה, כדי שלא יגרום

נזק או סכנה לציבור. ואף הרופא שמוזהר על חוק הסודיות הרפואית, באופן שכזה מצוה עליו להודיע למשרד הרישוי, ואין בזה שום חשש איסור כלל וכלל.

ובזה יש לפרש גם כן כוונת הפסוק, לא תלך רכיל בעמך, לא תעמוד על דם רעך, שאף על פי שאסור לך להיות רכיל, ולגלות סוד חברך, וכמו שנאמר: הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר, מכל מקום לא תעמוד על דם רעך, ועליך להודיע לחברך כדי שישמר מנזק וסכנה, וכמו שאמרו במסכת נדה (סא ע"א), שאף על פי שאסור לקבל לשון הרע, למיחש מיהא בעי.

והרמב"ם בספר המצות (מצות לא תעשה רצ"ז) כתב, שבכלל אזהרת לא תעמוד על דם רעך, הרואה ממון חברו אובד, והוא יכול למנוע זאת כשיגלה און חברו על כך. וכמו שאמרו בתורת כהנים, מנין שאם אתה יודע עדות לחברך שאין אתה רשאי לשתוק, תלמוד לומר לא תעמוד על דם רעך. וכן כתב בספר החינוך (מצוה רמ"ד). וראה עוד בברכי יוסף חושן משפט (סימן כ"ח), ובספר שער משפט שם, ובהעמק שאלה פרשת ויקרא (סימן סח סוף סק"ב), ובשו"ת משכנות יעקב (חלק חושן משפט סימן י"ב). ולפי זה יוצא שגם כשיש הפסד ממון בלבד רשאי לגלות און חברו, כדי להשמר מהחושבים עליו רעה. וכל שכן כאן שיש חשש סכנה ליחיד ולרבים. (וראה בחידושי הרשב"א שבת מ"ד ע"א).

...

וכן פסק כיוצא בזה הגאון בעל חפץ חיים (בהלכות איסורי רכילות כלל ט'), שהרואה את חברו שרוצה להשתתף באיזה מסחר עם חברו, ויודע בודאי שעל ידי כך יגרם לו הפסד, חייב להודיע, וכן כשיודע על איזה בחור שיש לו מחלה פנימית, שרוצה להשתדך עם בחורה מסוימת, יש לו לגלות להוריה על מחלתו של זה, ובלבד שלא יגזים בסיפורו יותר ממה שידוע לו, ושיכוין רק לתועלת הענין ולסילוק הנזק מחברו בלבד, ולא יתכוין להשמיץ את חברו מתוך קנאה ושנאה שבלבו עליו. עכת"ד.

וראה בפסקי בתי הדין הרבניים האיזוריים (כרך ה' עמוד קנ"ג), שפסקו, שכשיש צורך בדבר, על שלטונות הצבא להמציא כל המסמכים הרפואיים שברשותם שהם חסויים, לבית הדין, בדבר מצב בריאותו של הבעל, כדי לדון ולפסוק בתביעת הגירושין של האשה נגד בעלה. ע"ש.

והגרא"י אונטרמן בהתורה והמדינה (כרך ט' עמוד כ"ג), הביא בשם שו"ת נתיבות שמואל (נתיב ט'), שכתב, רואה חשבון בשכר שהרגיש שהמזכיר של חברה יהודית מועל בכספים ומזייף הפנקסים לבל יודע הדבר, וגם לאחר שהוכיחו על פניו והתרה בו שאם לא יחזור בו יפרסם את הדבר ברבים, הכל ללא הועיל, רשאי ומותר לרואה החשבון לפרסמו ולביישו ברבים כשאי אפשר להציל רכוש החברה בענין אחר, שהרי הוא מחוייב לעמוד על המשמר ולמנוע נזק מכספי החברה, והוא גם כשומר שכר על כך. וע"ש.

וראה עוד בספר זה השלחן חלק א' (עמוד ס"ב). ע"ש. ולפע"ד נראה שאפילו אינו מקבל שכר, אם יודע שהמזכיר גונב מכספי החברה, חייב להודיע להם, משום לא תעמוד על דם רעך. וכנ"ל. וראה עוד בשו"ת חמדת שלמה (חלק אורח חיים סימן ט"ז והלאה).

לפיכך בנידון שלנו היודע שהאיש המבקש את רשיון הנהיגה, הוא חולה במחלה סמויה, שאינה ניתנת להבחנה בבדיקה שגרתית, כגון מחלת הנפילה וכיוצא בה, עליו להודיע מיד למשרד הרישוי את אשר ידוע לו, כדי למנוע אסונות בנפש וברכוש. ושומר ישראל ישמור שארית ישראל.

הרב אליעזר מלמד (מתוך אתר מורשת)

האם לספר על חבר ששבר חלון?

שאלה: לפני כמה ימים חבר שלי שבר חלון יקר ששייך לאחד המכנים הציבוריים ביישוב. הוא לא תכנן לשבור את החלון, אלא קצת התפרע וזרק אבנים, ובלא כוונה אבן אחת פגעה בחלון. ישנה הסכמה שבשתיקה שכדי להגן על החבר ששבר את החלון, כל הנערים שיודעים על כך ישתקו, וגם אם ישאלו אותם לא ילשינו על זה ששבר. בעיני החברים, מי שיספר נחשב כבוגד באמון וכמי שחוטא בלשון הרע. האם עלינו לדווח לאחרים ביישוב על מי ששבר את החלון או להימנע מכך?

חובה להציל ממון החבר

תשובה: שובר החלון חייב לשלם את דמי הנזק. ואם לא בא מעצמו לשלם, עליכם לנסות להוכיחו ולהסביר לו שכל מי שמזיק לרכוש חברו, וקל וחומר לרכוש הציבור - מחויב לשלם את הנזק. ואם אינו מוכן לקבל על עצמו את האחריות לכך, עליכם להודיע לאחרים על רכוש הציבור כי פלוני שבר את החלון, כדי שהם יוכלו לגבות ממנו את תשלום התיקון.

וזו מצווה מהתורה, וכפי שלמדו חז"ל (ספרא קדושים) שכל היודע עדות שיכולה להציל את ממון חברו מחויב להעיד על כך ולא לשתוק, שנאמר (ויקרא יט, טז) "לא תעמוד על דם רעך". כלומר לא רק את חייו של החבר חייבים להציל אלא אף את ממונו. וכן כתב הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה רצז) שהרואה ממון חבירו אובד, והוא יכול להחזירו על ידי שיאמר האמת, חייב לומר, והוא בכלל איסור "לא תעמוד על דם רעך", ובכלל האיסור הנוגע לעדים, שחייבים להעיד כדי להציל ממון זולתם, שנאמר: "אם לא יגיד ונשא עונו". וכך כתב בספר החינוך מצווה רלז. ויש בזה גם מצווה נוספת של השבת אבדה.

אין בזה איסור לשון הרע

וכיוון שזו מצווה להציל ממון החבר, אין כאן איסור לשון הרע (וע' בחפץ חיים לשון הרע י', א, ורכילות ט, ג). ככלל, איסור לשון הרע נועד למנוע צער מאדם סתם, ולא לשמש מגן ומחסה לפושעים ומזיקים. ומי שמזיק ואינו משלם צריך להאבק כנגדו, ולעשות הכל כדי שיתקן את מה שעשה.

וכאשר ארע נזק לרכוש הציבור ואין יודעים מי עשהו, צריכים שליחי הציבור לחקור ולבדוק עד שימצאו את המזיק, ואחר שימצאוהו עליהם להשית עליו תשלום מלא. כי אם יוותרו לאחד תתרחב הפרצה ויתרבו המזיקים. לכן, כאשר היו מענישים אדם בבית הדין, היו מפרסמים זאת ברבים, למען ישמעו וייראו, ויימנעו מלחטוא. ואין אומרים שיש בזה חשש לשון הרע.

ובכלל, צריך להיזהר שלא להשתמש בתורה ובמצוותיה לפי הצורך והשעה. בכל השנה נהנים לספר לשון הרע על חברים ומורים, ופתאום כשיש צורך לספר את האמת, מתעטפים בצדקנות ונמנעים לספר מטעמי "לשון הרע". לפעמים נערים מוכנים לצחוק על כל מי שאינו שייך לחבורה שלהם, מתעללים בחלשים, צוחקים על חבורות אחרות, שמחים לאידם, אבל כאשר אחד מהם צריך לעמוד לדין ולשלם על מעשיו, נזכרים בכל חומרות איסור לשון הרע.

דברי ה'פתחי תשובה'

וכן כתב רבי ישראל איסר, מגדולי הרבנים בוילנא, בספרו פתחי תשובה על אורח חיים (וילנא תרל"ה סימן קנו, מצוטט מתוך שו"ת יחזקיה דעת ד, ס) שכתב:

"הנה המגן אברהם וכן בספרי המוסר האריכו בחומר איסור לשון הרע. וראיתי לנכון להעיר לאידך גיסא, שיש עוון גדול יותר מזה וגם הוא מצוי ביותר, וזהו מי שמונע עצמו מלגלות אוזן חבירו במקום שיש צורך להציל עשוק מיד עושקו, מפני שחושש לאיסור לשון הרע. כגון הרואה מי שאורב לחבירו להרגו בערמה, או שחותר מחתרת באישון לילה ואפלה בביתו או בחנותו של חבירו, ומונע את עצמו מלהודיע לחבירו ולהזהירו בעוד מועד, מפני שחושב שהוא בכלל איסור לשון הרע. ובאמת שהנוהג כן גדול עונו מנשוא, ועובר על "לא תעמוד על דם רעך". והוא הדין גם לעניין ממון, כי מה לי חותר מחתרת או שרואה את משרתו של חבירו שגונבים ממנו, או שותפו שגונב מהעסק שלו, או שחבירו מטעהו ומאנה אותו במקום וממכר, או שבתמימותו מלווה מעות לאדם שהוא לווה רשע ולא ישלם. וכבר אמרו חז"ל (בבא קמא קיט, א) כל הגוזל פרוטה מחבירו כאילו נוטל נשמתו ממנו, וכו'. וכן פסק הרמב"ם (גזלה ואבדה א, יג). וכן בענייני שידוכין שהבחור איש רע ובליעל ונוכל, או שהוא חולני, ומבקש להתחתן וכו' - כל אלו בכלל מצוות השבת אבידה, אבידת גופו או אבידת ממנו, וכמו שאמרו בסנהדרין (עג, א). והדברים מסורים ללב: אם כוונת המספר לחבירו רעה - הרי זה בכלל איסור לשון הרע; אבל אם כוונתו לטובה, להזהיר את חבירו ולהצילו מפח יקוש - מצווה רבה היא, ותבוא עליו ברכה".

רכוש הציבור חשוב מרכוש היחיד

ראוי לציין כי צריך להקפיד ברכוש הציבור יותר מאשר ברכושו של יחיד. כמובן שאין הכוונה להקל ראש ברכוש היחיד ח"ו, אלא הכוונה להחמיר יותר ברכוש הציבור. ושמעתי משל על זה מאבי מורי, שהזורק את שקית האשפה שלו מחוץ לפח הזבל, ופוגע בניקיון רשות הרבים, עושה מעשה חמור מאשר מי שזורק את האשפה שלו לתוך סלון ביתו של חברו.